

ОПІКА ТА ПІКЛУВАНЯ: НАСЛІДКИ РЕЦЕПЦІЇ В СУЧАСНОМУ ЦІВІЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН

**Достдар Р. М. – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Миколаївського комплексу Національного університету «Одеська юридична академія»**

Розвиток та становлення цивільного та сімейного законодавства України тісно змикається з конкретними історичними подіями і має розглядатися в економірному русі, в тісному зв'язку з умовами його існування. Зважаючи на актуальність проблем правового регулювання діяльності органів опіки та піклування, необхідності та доцільноті реформування державної системи опіки та піклування, доцільно дослідити історію становлення та розвитку цього правового інституту, а також проаналізувати чинники, що впливали на розвиток відповідного цивільного та сімейного законодавства.

Огляд літератури за темою показав, що цій проблемі присвятили свої роботи Харитонов Е.О., Заїка Ю.О., Ромовська З., Гопанчук В.С., Борисова В.І., Антокольская М.В., Євко В. та інші.

Слід зазначити, що понятійний та категоріальний апарат, термінологія сучасного інституту опіки та піклування ґрунтуються на ідеях, засадах та визначеннях, розроблених ще римською класичною юриспруденцією.

Опіку й піклування римські юристи розуміли як інститут (юридичний прийом, засіб), за допомогою якого здійснювалося «заповнення» діездатності особи, що не були під чиєюсь владою.

Чіткого розмежування між опікою й піклуванням у Римі не проводили.

Якщо зараз опіка й піклування відрізняються характером діяльності опікуна й піклувальника (перший діє від імені опікуваного, інший дає згоду на здійснення договору), підставою встановлення (опіка над повністю недіездатними, піклування – над обмежено діездатними), то в Римі опіка, наприклад, установлювалася над обмежено діездатними (жінками), а піклування – над повністю недіездатними (душевнохворі).

У найдавніші часи опіка встановлювалася не в інтересах опікуваного, а для захисту його майна в інтересах спадкоємців. Однак поступово стали усе більше враховуватися інтереси самого опікува-

ного. Так, якщо раніше опікун міг розпоряджатися майном опікуваного вільно й міг бути притягнутий до відповідальності тільки у випадку несумінності або розтрати довіреного йому майна, то згодом преторська практика розробила спеціальні позови, спрямовані на відшкодування збитку, заподіяногом опікуваному неналежним виконанням опікунських функцій.

Отже, у Римському приватному праві цілком очевидно простежувалася тенденція розвитку даного інституту від способу обмеження прав опікуваного до всебічного захисту його інтересів, із чим пов'язані й зміни у визначенні кола потенційних опікунів і порядку їхнього призначення.

Оскільки спочатку опіка розглядалася як право, опікун міг відмовитися від нього, передати іншій особі. У той час це виглядало цілком логічно, тому що мова йшла про розпорядження своїм правом. Але не менш логічним стало також обмеження в можливості позбавлення від опіки, коли вона почала розглядатися не як право, а як, хоча й почесний, але обов'язок. Від неї можна було відмовитися лише в особливих випадках, а виконання обов'язків опікуна було поставлено під контроль із боку держави.

Уже в останній період існування Римської держави опікун міг бути призначений в адміністративному порядку, якщо в того, хто мав потребу в опіці, не було родичів.

Інститут опіки та піклування відомий майже всім правовим системам сучасності. Звісно, зміст цього інституту дещо відрізняється в окремих країнах, однак, скрізь він сприймається як ефективний засіб заповнення недостатньої або повністю відсутньої діездатності фізичної особи й (або) засобом охорони майна, яке тимчасово залишилося без хазяїна.

Так, у праві країн континентальної Європи опіка призначається відносно неповнолітніх дітей, що втратили батьків, або якщо батьки позбавлені батьківських прав або діездатності й не можуть представ-

ляти неповнолітнього в майнових особистих немайнових відносинах (§ 1773 Німецького Цивільного Уложення (далі – НЦУ); ст. 368 Швейцарського Цивільного кодексу (далі – ШЦК). У Франції опікунами дитини із самого народження є в силу закону її батьки (ст. 389 Французького Цивільного кодексу (далі – ФЦК).

У праві Англії й США опіка тісно пов'язана з охороною дитини, оскільки опікунами дитини, так само як і у Франції, є насамперед її батьки, під охорону яких вона попадає з моменту народження.

У випадку смерті батьків або позбавлення їх дієздатності, чи батьківських прав опікунами неповнолітнього призначаються особи, здатні здійснювати ці функції (§ 1779 НЦУ; ст. 379 ШЦК) або зазначені батьками (§ 1776 НЦУ). Опікуном може бути призначена тільки дієздатна особа (§ 1780 НЦУ; ст. 379 ШЦК). У законодавстві також визначається коло осіб, які не можуть бути призначені опікунами. Ці обмеження не скрізь однакові.

Опікуни призначаються у Франції сімейною радою, у Німеччині і Швейцарії – опікунським судом, в Англії й США – судом.

В обов'язок опікуна входять турбота про розвиток особистості підопічного й представництво його в цивільних справах. Опікун зобов'язаний вести справи підопічного, також він відповідає за збитки, що виникають у підопічного внаслідок недбалого ведення справ.

Опікун контролює діяльність підопічного й дає згоду на здійснення угод. У праві Англії й США опікун здобуває статус довірчого власника.

Праву Франції, Німеччини і Швейцарії відомий інститут піклування. У відношенні неповнолітніх піклувальники призначаються тоді, коли батьки або опікуни не можуть виконувати обов'язки по представництву через тимчасові перешкоди (ст. 417 ШЦК; § 1909 НЦУ). Піклування може встановлюватися відносно осіб, коли вони не можуть вести справи в силу фізичних недоліків (сліпота, глухота й ін.), а також відносно марнотратів, але найбільш часте піклування встановлюється для охорони інтересів обмежено дієздатних повнолітніх осіб. Відмінність піклування від опіки полягає в тому, що піклувальник особисто не укладає угод від імені опі-

куваного, а тільки дає згоду на їхнє здійснення самим підопічним, у той час як опікун такі угоди укладає сам від імені опікуваного. Піклувальник також не має права управляти майном підопічного.

З прийняття діючого Цивільного кодексу (далі – ЦК) в Україні відносини опіки та піклування виключені з сімейного законодавства. Тепер вони регулюються ЦК, оскільки функції опікуна (піклувальника) пов'язані із здійсненням цивільних прав підопічними. ЦК України не містить поняття інституту опіки та піклування, хоча і містить окрему Главу 6, яка встановлює загальні правила опіки та піклування. Згідно п.1.1. Правил опіки та піклування, опіка (піклування) є особливою формою державної турботи про неповнолітніх дітей, що залишились без піклування батьків, та повнолітніх осіб, які потребують допомоги щодо забезпечення їх прав та інтересів.

Згідно ст. 55 ЦК основними завданнями опіки і піклування є забезпечення особистих немайнових і майнових прав та інтересів малолітніх, неповнолітніх осіб, а також повнолітніх осіб, які за станом здоров'я не можуть самостійно здійснювати свої права і виконувати обов'язки.

Аналізуючи Главу 6 ЦК можливо визначити, крім основних, і спеціальні цілі інституту опіки та піклування – це опіка над фізичною особою (до 18 років та повнолітньою особою) та опіка над майном.

Отже, опіка та піклування як прийоми, засоби, за допомогою яких здійснюється «заповнення» дієздатності особи, запроваджені ще римськими юристами, все ще не втратили своєї актуальності ні в Україні ні в інших країнах – нащадках римсько-правових традицій. Доцільність звернення до римського права пояснюється його перевагою, а саме універсальністю і абстрактністю, що втілює в собі свого роду ідеальну модель права взагалі. Більше тисячі років ми звертаємося за допомогою до римського приватного права і таке звернення цілком зрозуміло. Це звернення до зразка, до соціально-культурної моделі історично-го права, що допомагає в порівняльному аналізі розвитку правових систем окремого історичного регіону, вибраної групи народів і країн.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Аристов Н. Н. Французский гражданский кодекс 1804 г. – М.: Военно-политическая академия, 1972. – 183с.
2. Германское право: Ч. I: Гражданское уложение / Пер. с нем. – М.: Междунар. центр фин.–экон. развития, 1996. – 589с.
3. Гражданское и торговое права капиталистических государств: Учебник. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Междунар. отношения, 1993. – 560с.
4. Савельев В. А. Гражданский кодекс Германии: История, система, институты. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Юрист, 1994. – 96 с.
5. Французский Гражданский кодекс / Ред. Д. Г. Лавров. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2004. – 1101 с.
6. Швейцарское гражданское уложение / Пер. К. М. Варшавского. – Петроград: Спарк, 1915. – 340с.

АНОТАЦІЯ

В даній статті досліджується один з інститутів сучасного права – опіка та піклування. Ці правові заходи за допомогою яких може реалізувати права та обов'язки недієздатна особа чи особа з неповною дієздатністю існують також в різних країнах Європи. Як і Україна, вони є нащадками римських правових традицій. Основні засади опіки та піклування в свій час були рецептовані європейськими країнами при розробці національних законодавств.

Ключові слова: опіка, піклування, рецепція, римське право.

АННОТАЦИЯ

В данной статье исследуется один из институтов современного права – опека и попечительство. Эти правовые средства с помощью которых может реализовать права и обязанности недееспособное лицо или лицо с неполной дееспособностью существуют также в разных странах Европы. Как и Украина, они являются последователями римских правовых традиций. Основные принципы опеки и попечительства в своё время были рецептированы европейскими странами при разработке национальных законодательств.

Ключевые слова: опека, попечительство, рецепция, римское право.

SUMMARY

In this article is studied one of the institutes of modern law – guardianship and care. These legal means, with help of which disabled person or person with partial disabilities can realize his rights and duties, exist in different European countries. As Ukraine, they are descendants of Roman legal traditions. The main principles of guardianship and care were once perception by European countries during the development of national legislations.

Keywords: Guardianship, care, perception, Roman Law.